

Erich Wasmann a jeho přínos k teorii evoluce*

Eduard Krumpolc

Na základě pilotní studie C. V. Pospíšila *Zápolení o naději a lidskou důstojnost* již víme, že teorie evoluce zvířecích druhů nepředstavovala pro české teology již od 80. let 19. století žádný závažný problém.¹ Cílem této studie je navázat na práci prof. Pospíšila a ověřit jeho hypotézu, že totiž rakouský kněz-jezuita a biolog Erich Wasmann (1859–1931) byl rozhodným zastáncem evoluční teorie a zasadil se ve své době o její hlubší pochopení a přijetí katolickou teologií. Proto nejprve přiblížíme životní příběh Ericha Wasmanna a potom pojednáme o jeho díle, biologickém bádání, pojetí evoluce, možnosti jejího rozšíření i na člověka, o jejích filosofických a společenských důsledcích, v neposlední řadě pak o sporech Ericha Wasmanna s Ernstem Haeckelem, propagátorem evolučního monismu a materialismu. Erich Wasmann propojuje to, co Pospíšil definuje jako „klerikální teologii“, a tzv. „střední proud“, což jsou věřící přírodovědci, kteří obhajují tajemství stvoření. Wasmann je totiž v jedné osobě kněz, jezuita, ale zároveň i biolog a zastánce evoluční teorie, kterou ovšem chápe jinak než Darwin, ale nebojí se ani jejího případného rozšíření na vývoj člověka po tělesné stránce, pokud se podaří najít pro takové tvrzení přesvědčivé důkazy.

1. ŽIVOTNÍ CESTA ERICHA WASMANNA

Erich Wasmann se narodil roku 1859 v jižním Tyrolsku. Oba jeho rodiče byli konvertité od protestantismu ke katolicismu, proto se mu dostalo dobré katolické výchovy. V mladém věku vstoupil do jezuitského semináře, aby se stal knězem a mohl dále rozvíjet svou akademickou ka-

---

* Tato studie vznikla jako součást řešení standardního výzkumného projektu GA ČR 16-08021S.

¹ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 110.

riéru na jezuitské univerzitě. Svá teologická studia vykonal na jezuitské teologické fakultě poblíž Maastrichtu v Holandsku, poněvadž jezuité byli v roce 1872 vyhnáni z Německa. Přes svůj mladý věk však trpěl plicní chorobou, která způsobila, že nemohl nikdy učit na plný úvazek. Zato se tím více věnoval bádání a publikační činnosti. Na kněze byl vysvěcen v roce 1888 a v celém svém dalším životě spojoval své kněžské povolání s povoláním biologa, což nebylo pro něho (stejně jako pro jeho kolegy v podobném postavení) vůbec snadné.² Wasmann zemřel v r. 1931, zcela vyčerpán svými odbornými pracemi, ale také bojem se svými kritiky a protivníky.

2. WASMANNOVO VĚDECKÉ DÍLO

V roce 1884 vydal Wasmann svou první knihu *Trichterwickler (Zavíječi)*, kterou uzavřel ortodoxním antidarwinistickým argumentem vycházejícím z plánu pro tak složité hmyzí instinkty. Avšak mezi tímto počínem a mezi počátkem jeho prací o mravencích, které vyšly koncem 80. let, se stal přesvědčeným evolucionistou. Bylo to způsobeno jednak dvouletým studiem zoologie na pražské německé univerzitě, kde mezi jeho učitele patřil Hans Driesch,³ jednak vlastním bádáním o čtyřech druzích brouků rodu *Dinarda*, kteří žijí v mraveništích a vykazují morfologické a behaviorální variace v závislosti na geografickém rozdělení, což Wasmann považoval za důkaz adaptivního rozrůznění těchto druhů od společného předka.

Po celý zbývajíc čas své vědecké kariéry byl otec Wasmann velmi výrazným zastáncem jak evoluční teorie, tak i její slučitelnosti s katolickou naukou, ač byl soudobými darwinisty podezříván, že svým šířením evolučních myšlenek chce lidi odvést od přijetí pravé evoluční nauky.⁴

Wasmann byl velmi fascinován tzv. *myrmecophiles*, což jsou tisíce druhů jiných živočichů, většinou arthropodů nebo brouků, kteří žijí v blízkosti mravenišť. Mezi nimi ho nejvíce zaujali ti, které nazval *symphiles*,

---

² Srov. A. J. LUSTIG, „Erich Wasmann, Ernst Haeckel, and the Limits of Science,“ *Theory of Bioscience* 121 (2002): 253.

³ Ukazuje se, že němečtí autoři v Čechách byli převážně zastánci evoluce, zatímco čeští přírodovědci byli spíše váhaví. Zkoumání postojů německých autorů k evoluci by mohlo být dalším rozšířením výzkumného projektu.

⁴ Srov. tamtéž, s. 253–254.

brouci druhu *Lomechusa* a *Atemeles*, kteří sídlí v hnízdech evropských mravenců rodu *Formica* a *Myrmica* a jsou zdánlivě přijati svými hostiteli mravenci jako součást jejich společenství, a to až do té míry, že mravenci chovají jejich larvy tak pečlivě, jako by to byly jejich vlastní. Avšak lomechusinské larvy jsou výlučně masožravé a živí se mláďaty mravenců, takže poškozují jejich mraveniště. Co vede mravence k tomu, aby se starali o organismy, které buď k nim nemají žádný vztah, nebo dokonce poškozují jejich kolonie? Wasmann věnoval velkou pozornost těmto otázkám a učinil z nich přímo kruciální test pro porozumění vývojové teorii, testovací případ pro odmítnutí teorie přírodního výběru a podpůrný důkaz pro vývoj alternativního mechanismu, založeného na tomto a dalších možných případech sociální evoluce.⁵

Tento alternativní mechanismus, který Wasmann nazval v roce 1901 „přátelským výběrem“, započal předky brouků, kteří byli příležitostnými lovci mravenců. Naštěstí však byli mravenci vábeni výpotky vylučovanými těmito brouky. Proto nebyli vůči těmto broukům nepřátelští, dovolili jim infiltrovat svá mraveniště a dokonce si vybrali takové brouky, kteří produkovali nejvíce nejlepších výpotků. To vedlo mravence k tomu, že si vypracovali adoptivní instinkt a dokonce pečovali o dorost těchto brouků. Wasmann tvrdil, že mravenci si aktivně vybírají brouky, podobně jako lidé si vybírají domácí rostliny a zvířata.

Wasmann výslovně postavil přátelský výběr proti darwinovskému přírodnímu výběru jako vysvětlení vzniku symfiličeských instinktů. Tvrdil, že přirozený výběr nemůže vysvětlit vznik pozitivních instinktů v mravencích, aby se starali o tyto spolubydlící, protože péče o ně by poškozovala mraveniště a tím by je přirozeně eliminovala. Wasmann souhlasil s mnoha biology své doby (včetně Hanse Driesche), že přirozený výběr obecně hraje pouze podřadnou, negativní roli v evoluci tím, že eliminuje neschopné jedince, ale nemůže přinést žádnou pozitivní inovaci.⁶

Společenství mravenců bylo pro Wasmanna spíše konstruktem instinktů než materiálním výtvozem. Tyto instinkty pro nesobeckost a vzájemnou péči byly v jistém smyslu nezávislé od svých objektů a způsobily, že mravenci měli štědrou péči o cizí hosty jako *Lomechusa* a pociťovali přitom stejné uspokojení, jako by se starali o vlastní dorost. Přátelský výběr se takto stavěl proti přirozenému výběru jako výsledek autonomních instinktů. V rámci svých psychických mezí mravenci byli schopni

---

⁵ Srov. tamtéž, s. 254.

⁶ Srov. tamtéž, s. 254–255.

diskrétních výběrů a tyto výběry byly tím, co bylo obsahem jejich společenství.

Toto odmítnutí mechanistické filosofie a připsání autonomních instinktů mravencům a jiným živočichům je typické pro Wasmannův obecný vědecký přístup, který směřoval k usmíření katolické teologie a evoluce tím, že vytyčoval filosofické meze přírodní vědě: co věda může, nebo nemůže vysvětlit, a jak. Wasmann formuloval své argumenty v kontextu německé monistické filosofie na přelomu století, a to zvláště v opozici vůči Ernstu Haeckelovi, hlavnímu šířiteli a zastánci monismu.

3. WASMANNOVA KONFRONTACE S HAECKELEM

Wasmann a Haeckel se střetli okázale během dvou velmi sledovaných a v dobovém tisku široce publikovaných sérií přednášek, které se uskutečnily v Berlíně, a to v roce 1905 (Haeckel) a 1907 (Wasmann), přičemž obě měly za předmět evoluční teorii.⁷

Haeckelovy přednášky byly řečmi na rozloučenou starého muže, velikána německé vědy, přivolaného v 71 letech věku, aby hájil sebe a svůj monismus proti Wasmannovým námitkám, zveřejněným v jeho dřívějších vystoupeních a literárních pracích. Wasmannovy přednášky byly odpovědí na přednášky Haeckelovy, přičemž Wasmann přednášel vždy asi hodinu a doprovázel své přednášky promítáním četných světelných obrazů, a to za pomoci tehdy moderní multimediální technologie. Potom poslouchal odpovědi několika vědeckých i nevědeckých osobností, z nichž některé se vyslovovaly krajně potupně a protikatalicky. Pak dostal půl hodiny času, aby odpověděl všem. Jeho závěrečná odpověď se však protáhla až do časných ranních hodin.

Wasmann trval na všem, co uveřejnil ve svých spisech. Zdůrazňoval slabost monismu a jeho chabé předpoklady *a priori*, zdravý filosofický základ psychologického dualismu, status evolučních historek a plausibilních vysvětlení spíše než „dokázaných faktů“ a slučitelnost přírodovědeckého materialismu s teologií. Wasmann zdůrazňoval, že evoluce není experimentální vědou, a tedy nemůže poskytovat tentýž druh jisto-

---

⁷ Srov. tamtéž, s. 255.

ty jako empirická věda, nýbrž jenom větší či menší míru pravděpodobnosti, jak vývoj konkrétního druhu proběhl.⁸

Je důležité si uvědomit, že toto konstatování není kritikou evoluční teorie ani historického vzniku konkrétního druhu, ale je pouze vyjádřením epistemologických možností těchto vysvětlení. Wasmann připouštěl logickou možnost vývoje člověka ze zvířete. Pro něho to byla pouze empirická záležitost, i když zcela nepřesvědčivě dokázaná. V tom byl naprosto přesný, neboť v jeho době neexistoval žádný fosilní náález, který by potvrdil evoluci člověka. Haeckelovy argumenty byly založeny pouze na podobnostech mezi morfologií a embryologií. Wasmann však zdůrazňoval, že lidé se kvalitativně liší od zvířat tím, že mají duchovou duši, která není převoditelná na materii, i když je s ní v určité míře v korelaci. Duše je nepochybně dílem Božím, i když mohla být (nebo byla) vdechnuta do lidského těla teprve tehdy, když tělesní předkové lidí byli dostatečně vyvinutí, aby mohli lidskou duši přijmout. Přírodní věda však není kompetentní k tomu, aby pojednávala či popisovala duchovou podstatu a vlastnosti lidské duše.⁹

Wasmann v r. 1907 přednesl v Berlíně celkem tři přednášky. V první z nich se zabýval tématem vývojové nauky jako přírodovědecké hypotézy a teorie. Druhá přednáška byla zaměřena na teistickou a ateistickou vývojovou nauku a na srovnání vývojové nauky s darwinismem. Konečně třetí přednáška se týkala možnosti rozšíření descendenční teorie na člověka.

Jaký byl výsledek střetnutí mezi Wasmannem a Haeckelem? Početné tiskové zprávy, vesměs katolické, o Wasmannových přednáškách, ba i jiných náboženských novin (např. židovských) vyznívaly jednoznačně: Wasmann porazil své kritiky svou věcností, logikou i chováním. Dokázal slabost argumentace prominentních vědců, poukázal na protijezuitskou, protikatolickou a protináboženskou zášť, která hraničila s hysterií.

---

⁸ Srov. E. WASMANN, *Der Kampf um das Entwicklungs-Problem in Berlin*, Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1907, s. 6–7.

⁹ Srov. tamtéž, s. 34–35.

4. VÝBĚR Z WASMANNOVY PUBLIKAČNÍ ČINNOSTI

V následujícím textu se zaměříme na takové Wasmannovy publikace,¹⁰ které se týkají jeho evoluční nauky, jejího rozšíření i na člověka, obrany teistického názoru o lidské duši, jeho polemiky s Haeckelem o správné pojetí evoluce a jeho boje proti Haeckelovu monismu.

4.1 Článek o možnosti rozšíření descendenční teorie i na člověka

O tématu třetí berlínské přednášky pojednával Wasmann již dříve ve svém článku, který vyšel v časopise *Stimmen aus Maria - Laach*.¹¹ V tomto článku polemizuje Wasmann s tvrzením soudobých zoologů, kteří prohlašují, že původ člověka ze zvířete je zoologicky evidentní. Naproti tomu Wasmann klade dvě důležité protitázky: 1. Je zoologie jedinou vědou, která by měla rozhodovat o původu člověka? 2. Je původ člověka ze zvířete zoologicky skutečně dokázán?

Wasmann ve zmíněném článku obsírně rozebírá předložené otázky, poukazuje na rozdíly mezi člověkem a zvířetem zejména v duchovní oblasti (schopnost abstrakce, rozumného uvažování, řeči atd.), přičemž dokazuje, že tyto rozdíly nelze vysvětlit vývojem člověka ze zvířete, ale pouze přímým stvořením člověka jako rozumného tvora od Boha stvořitele. Wasmann výslovně uvádí, že člověk se stává člověkem teprve tehdy, když je stvořena a s „tělem vzatým ze země“ spojena jeho duchová duše. Otázka, zda Bůh použil při tomto spojení hmoty již předem zformované přirozenými příčinami, může zůstat z teologického hlediska otevřená. Wasmann přitom odkazuje na řadu míst z Augustinova spisu *De Genesi ad litteram* a říká, že katolík nemusí být v těchto věcech příliš úzkostlivý.¹²

Wasmann ukazuje, že otázka po původu člověka je smíšenou otázkou, v níž má první slovo psychologie, neboť zohledňuje vyšší (duchov-

¹⁰ Většinu těchto publikací jsme našli v ústřední knihovně Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, přičemž tyto publikace pocházejí z doby, kdy zde přednášel fundamentální teologii profesor František Kordač. Tento fakt dokládá Wasmannův vliv na české prostředí. Srov. též E. Rádl, *Dějiny biologických teorií novověku*, II, Praha: Academia, 2006, s. 183.

¹¹ Srov. E. WASMANN, „Zur Anwendung der Deszendenztheorie an den Menschen,“ *Stimmen aus Maria - Laach* 65 (1903): 388–409.

¹² Srov. tamtéž, s. 392.

ní) stránku člověka, zatímco zoologii a jejím pomocným vědám náleží teprve druhé místo, neboť se zabývají nižší (tělesnou) stránkou člověka. Pro zoologii a její pomocné vědy zbývá tedy pouze otázka, zda musíme pro nižší (tělesnou) část člověka předpokládat zvířecí původ.¹³

Wasmann dále podrobuje kritice fantastické představy Wiedersheimovy o tom, jak vypadal pravěký člověk, které ovšem nejsou podloženy žádnými nálezy, ale jsou pouze výsledkem jeho úvah. Stejně kritice podrobuje i Haeckelův „biogenetický zákon“, který je rovněž fantastickou představou svého autora, jež není potvrzena pečlivým zkoumáním a pozorováním, a proto také nebyla přijata kritickou evoluční biologii.

V dalším textu svého článku se Wasmann zabývá paleontologickými nálezy pravěkých lidí a ukazuje, že zatímco nálezy opičích předků jdou hluboko do minulosti (do období třetihor), fosilní pozůstatky lidských předků jsou podstatně mladší a omezují se v podstatě jen na dobu diluviální (čtvrtohory). Tzv. „přechodné články“ mezi opicemi a lidmi nebyly paleontologií potvrzeny. Není jím ani *Pithecanthropus erectus*, nalezený na Jávě v r. 1891 a představený svým objevitelem, holandským lékařem Eugenem Duboisem, na třetím mezinárodním zoologickém kongresu v Leidenu v r. 1895. Tam bylo konstatováno, že nález je značně neúplný, není ani jisté, že všechny jeho části patří témuž jedinci, a proto byl jako důkaz „přechodného článku“ odmítnut.¹⁴

Wasmann odmítá také další teorie o zvířecím původu člověka, ať už je to teorie Karla Vogta o společném původu dnešních opic a člověka, odvolávající se na údajnou příbuznost krve šimpanzů a lidí, nebo teorie Klaatsche o společném předku dnešních opic a člověka, který měl žít někdy v období třetihor. Nic takového není podloženo paleontologickými nálezy, a proto zůstávají tyto teorie pouze fantastickými představami. Naproti tomu neandrtálský člověk byl ověřen jako pravý člověk, který se blíží dnešnímu lidskému typu, s nímž má mnohé znaky společné, a proto rovněž nemůže být přechodným článkem. Wasmann uzavírá svůj článek zprávou o přednášce profesora Branco na 5. mezinárodním zoologickém kongresu v Berlíně roku 1901, kde bylo jasné konstatováno, že paleontologie nezná žádné předky dnešního člověka, kteří by potvrdili jeho zvířecí původ.¹⁵

---

¹³ Srov. tamtéž, s. 394.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 404–405.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 408.

4.2 Pojednání o lidské a zvířecí duši

V r. 1904 vydal Wasmann stručné, ale výstižné pojednání *Menschen- und Tierseele (Lidská a zvířecí duše)*.¹⁶ Tento krátký spis byl původně určen jako pomůcka pro výuku náboženství na vyšších středních školách, ale na žádost nakladatelství byl vydán jako brožura pro širší veřejnost.

Spis má předmluvu, tři kapitoly a závěr. V předmluvě je vysvětleno, co je účelem spisu a komu je určen. V první kapitole jsou stručně vysvětleny podobnosti i rozdíly v duševním životě zvířat a lidí. V druhé kapitole je podrobněji vysvětlen rozdíl mezi zvířecím instinktem a lidskou inteligencí. Odmítá se darwinistický názor, že se lidská duše vyvinula ze zvířecí, poněvadž rozdíl mezi nimi je podstatný, a ne pouze stupňovitý. V třetí kapitole jsou vyvozeny důsledky z rozdílnosti lidské a zvířecí duše: zatímco u zvířete pozorujeme pouze instinkty a asociace, člověk má schopnost abstrakce, přemýšlení, sebevědomí, svobodného rozhodování, řeči, vědeckého poznání, umění, náboženství a morálky, což všechno u zvířete chybí. Závěr, který z toho vyplývá, je nasnadě: Zvířecí duše je zaměřena jen na hmotné podněty, je formou hmotného těla, a proto s ním také umírá. Naproti tomu lidská duše je kromě tělesných funkcí zaměřena také na duchovní, nehmotný svět, a proto také přežívá tělesnou smrt člověka a žije věčným životem v duchovním světě.

4.3 Monografie o moderní biologii a vývojové teorii

V r. 1906 vydal Wasmann knihu *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*,¹⁷ ve které systematicky vysvětluje otázky soudobé biologie. Nejprve definuje předmět této vědy, popisuje její vývoj, soudobou morfologii, stavbu a vývoj buněk, jejich život, dělení, vztah k oplození a dědičnosti, otázku prvoplození, vzniku života, problémy evoluční teorie, důvody pro evoluční (descendenční) teorii a možnost jejího rozšíření i na vznik člověka. Na závěr knihy je připojen i otevřený dopis Ernstu Haeckelovi a jeho odpověď autorovi.

¹⁶ Srov. E. WASMANN, *Menschen- und Tierseele*, Köln: Bachem, 1904, 16 stran.

¹⁷ Srov. E. WASMANN, *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*, Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1906, 530 + XXX stran, 54 obr. + 7 tab.

Na tomto místě nebudeme opakovat Wasmannovy objevy a jejich interpretace, které jsme již popsali výše, ale uvedeme pouze to, co nového přináší tato kniha, která je systematickým výkladem jeho pojetí biologie a evoluční teorie. Zaměříme se přitom pouze na ty pasáže, které se týkají evoluční teorie a jejího případného rozšíření i na člověka.

Wasmann ve své knize probírá velmi obšírně otázky týkající se biologie a zvláště vývojové teorie. Své výklady dokládá svými vlastními výzkumy a prezentuje celou řadu vyobrazení a tabulek. Navazuje přitom na práce svých předchůdců, které také jmenuje a jejich práce cituje. Např. na začátku 10. kapitoly, věnované obecným otázkám evoluční teorie, cituje práci svého předchůdce P. Knabenbauera S.J. „Glaube und Deszendenztheorie“, která vyšla více než 25 let předtím v časopise *Stimmen aus Maria - Laach* (XIII, 1877). O něco dále cituje práci profesora Schanze *Apologie des Christentums*, která vyšla v roce 1895 a na kterou upozornily články v časopisech *Germania* (č. 150, 1902) a *Deutsche Reichszeitung* (č. 326). Konečně uvádí, že v časopise *Stimmen aus Maria - Laach* bylo již před více než 20 lety upozorňováno, že je třeba rozlišovat mezi darwinismem a evoluční teorií. Zatímco darwinismus je s křesťanskou vírou neslučitelný a je třeba ho zásadně odmítnout, mnohé skutečnosti nasvědčují tomu, že evoluce organických druhů v určitých podmínkách je možná a je třeba brát evoluční nauku v tomto pojetí v úvahu.¹⁸

Wasmann připojil na závěr své knihy otevřený dopis Ernstu Haeckelovi. V něm se vrací k berlínské přednášce Haeckela přednesené v květnu 1905 a vytýká mu, že svůj darwinismus spojuje s monistickou trojicí „pravdivého, dobrého a krásného“ a nechává se oslavovat jako ten, kdo přinesl světlo do dosud temného hlavního města německé říše. Především se však ohrazuje proti Haeckelovu tvrzení, že „katolická církev a jezuitský řád uzavřely kompromis s darwinismem“ a že to dokazuje krátce předtím vydaná Wasmannova kniha *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*.

Wasmann podotýká, že jeho osobní badatelský příklon k evoluční teorii není nikterak závazný ani pro katolickou církev ani pro jezuitský řád, ale především mu vadí spojování jeho jména s pojmem „darwinismus“. Vysvětluje, proč jeho vývojová nauka není darwinistická: není totiž založena na Darwinově přirozeném výběru, který hraje v evoluci jen podřadnou, negativní roli, a to tím, že eliminuje neschopné jedin-

---

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 255–256.

ce, ale není schopen přidat jedinci žádnou novou, pozitivní hodnotu. Wasmann se distancuje od Darwinova pojetí evoluce, od jeho pozdějšího agnosticizmu a zejména od Haeckelova monismu, který je zastřeným ateismem. Odmítá darwinistický světónázor jako sociální zlo, neboť bezvýhradným rozšiřováním selekční teorie na člověka se zvířecí boj o přežití stává základním zákonem lidské společnosti, což je nebezpečné, a varoval před tím i Haeckelův učitel Rudolf Virchow. Wasmann se hlásí k evoluční nauce jako přírodovědecké hypotéze a teorii, nakolik je prokazatelná empirickými důkazy, ale zároveň přijímá evoluční nauku jako filosofický světónázor, ovšem na teistickém základě, neboť ho k tomu vedou hluboké logické důvody, opřené o samotné základy bytí.¹⁹

Wasmann se ohrazuje také proti tvrzení, které se objevilo v novinách (*Berliner Tageblatt* z 15. dubna), že údajně souhlasí s tím, aby darwinismus byl zaveden do školní výuky. Něco takového považuje Wasmann za naprosto nevhodné. Podle jeho názoru patří evoluční teorie na vysoké školy, ale ne na školy střední, tím méně na základní. Při přednáškách o evoluční teorii musí být vždy dbáno na rozlišování mezi prokázanými fakty a pouhými hypotézami, které nesmějí být prezentovány jako vědecké výsledky. Před tímto nebezpečím varoval již dříve Rudolf Virchow.

Wasmann upozorňuje na 11. kapitolu své knihy, v níž se zabývá otázkou původu člověka. Haeckel doznal, že ji četl třikrát, ale neporozuměl jí. Wasmann ho vybízí, aby si ji přečetl počtvrté, že se mu to snad podaří. Znovu vysvětluje své stanovisko k této otázce, že totiž v žádném případě nesouhlasí s Haeckelovým názorem o původu člověka ze zvířete. Ten totiž považuje člověka za nejvíce vyvinuté zvíře, s čímž Wasmann zásadně nesouhlasí, neboť je přesvědčen, že člověk má lidskou duši, která se podstatně liší od duše zvířete tím, že je duchová, a proto potřebuje ke svému vzniku stvořitelský úkon Boží. Možnost vývoje lidského těla ze zvířecího předka sice Wasmann teoreticky přijímá, ale zároveň podotýká, že není podložena žádnými anatomickými ani paleontologickými důkazy, což činí tuto možnost vysoce nepravděpodobnou.²⁰

Wasmann vytýká Haeckelovi, že odsuzuje dualistický názor, který nikdy správně nepochopil, jako překonané stanovisko. Toto nepochopení dokazuje Haeckelovými výroky o lidské duši a duchu, jak se o nich Haeckel vyjadřoval v berlínské přednášce, kde se těmto skutečnostem

---

¹⁹ Srov. tamtéž, s. 498–499.

²⁰ Srov. tamtéž, s. 500–501.

vysmíval a kde vyjádřil také svou materialistickou představu Boha jako nějakého podivného tvora plynné povahy. Proto je zbytečné Haeckelovi tento názor blíže vysvětlovat, neboť není schopen jej pochopit.

V závěru svého otevřeného dopisu Wasmann odmítá Haeckelovu radu, aby vystoupil z jezuitského řádu, vysvětluje důvody svého setrvávání v něm, a naopak vybízí Haeckela, aby uvážil existenci osobního Boha, nesmrtelné duše a věčného života na onom světě, a vyvodil z těchto skutečností pro sebe důsledky, a to dříve, než bude pozdě.²¹

Haeckelova odpověď na Wasmannův otevřený dopis byla stručná a téměř bezobsažná. Nazval totiž Wasmannovy názory „sofistickými námitkami“ a jeho výklad důležitých skutečností „zavádějícím“, načež přiznal, že není schopen vyvrátit všechny námitky svého protivníka a přesvědčit čtenáře o jejich neudržitelnosti. Poukázal na údajně známý fakt, že ani při použití nejjasnější a nejpřísnější logiky není možno nikdy být hotov s chytrým jezuitou, neboť ten manipuluje chytře samotné skutečnosti jejich překroucením a znetvořením tak, aby je obrátil v jejich opak. A také je to podle něho zcela zbytečná námaha, chtít přesvědčit rozumnými důvody protivníka, který je přesvědčen, že náboženská víra stojí výš než všechn rozum. Na důkaz tohoto ortodoxního stanoviska citoval pak Haeckel některé pasáže z Wasmannovy knihy *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*, aniž by uvedl jakýkoliv důkaz jejich nesprávnosti. V další části své odpovědi se Haeckel uchýlil ke svým oblíbeným tématům, totiž ke kritice jezuitského řádu, katolické církve a papežství.²²

Wasmann závěrem konstatuje, že čtenář, který očekával věcnou odpověď na jeho otevřený dopis, se musel cítit zklamán Haeckelovou odpovědí, ať už to byl jeho příznivec, či odpůrce. Snad se Haeckel sám ironizoval, když prohlásil, že není schopen odpovědi na Wasmannovy námitky. Každopádně byla Haeckelova odpověď na Wasmannův otevřený dopis velmi slabá.

---

²¹ Srov. tamtéž, s. 501–503.

²² Srov. tamtéž, s. 507–508.

4.4 Spis o berlínských přednáškách k problému evoluce

V roce 1907 vydal Wasmann spis *Der Kampf um das Entwicklungs-Problem in Berlin (Boj o problém vývoje v Berlíně)*,²³ v němž podrobně popisuje průběh svých tří přednášek v Berlíně v únoru 1907, v nichž vysvětloval své pojetí evoluce a zároveň odmítal darwinismus a monismus svého kritika Ernsta Haeckela.

Vzhledem k tomu, že jsme již popsali obsah a průběh Wasmannových berlínských přednášek výše (v kapitole 3), nebudeme se na tomto místě zabývat rozbořem tohoto spisu.

4.5 Monografie o Haeckelově kulturní práci

Wasmann se musel s Haeckelovým monismem vyrovnávat i v dalších letech. Ve válečném roce 1916 vydal knihu *Ernst Haeckels Kulturarbeit*,²⁴ v níž reaguje na Festschrift, který připravil německý monistický svaz svému zasloužilému členu a protagonistovi Ernstu Haeckelovi u příležitosti jeho 80. narozenin v roce 1914.

Kniha se skládá ze tří částí. V první části jsou popsány Haeckelovy myšlenky týkající se posmrtného života. Ve druhé je rozebrána jeho kulturní činnost, zejména jeho angažovanost v Německém monistickém svazu. Ve třetí části jsou shromážděny dopisy Haeckelových kolegů-biologů, jeho přátel a přítelkyň, reakce na jeho spis *Welträtsel (Světové záhady)* a je zhodnocen vliv jeho osobnosti, myšlení a působnosti Německého monistického svazu na celou německou společnost.

Na tomto místě nebudeme rozebírat obsah celého tohoto spisu, ale všimneme si pouze té části 3. kapitoly, kde se poukazuje na neblahý vliv Haeckelova myšlení na německou společnost. Zde je uvedena řada příkladů, v nichž se zlehčuje a zesměšňuje křesťanská nauka, některé pasáže evangelií, církevní příkázání, papežství apod., zato se však vynáší laická morálka, vědecký pokrok, osvobození od církevního tmářství, monistická nauka a víra ve šťastnou budoucnost lidstva.²⁵

²³ Srov. E. WASMANN, *Der Kampf um das Entwicklungs-Problem in Berlin*, Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1907.

²⁴ Srov. E. WASMANN, *Ernst Haeckels Kulturarbeit*, Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1916.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 48–52.

V závěru knihy se autor pozastavuje nad tím, že zatímco němečtí vojáci bojují ve válce s Bohem za císaře a za vlast, první předseda Německého monistického svazu Wilhelm Ostwald prohlašuje, že „víra v Boha je u nás rezervována pro osobní potřebu císaře.“ Bůh však zůstává Bohem i přes urážlivé výroky monistů. Autor vyjadřuje přání, aby se německý národ nedal ovlivnit zhoubnými názory monistů.²⁶

4.6 Monografie o Haeckelově monismu

Po skončení první světové války se ještě jednou Wasmann vrátil k tématu monismu a Haeckelova vlivu na německou společnost, tentokrát v knize *Haeckels Monismus – eine Kulturgefahr*.²⁷ Tato kniha navazuje na předchozí spis *Ernst Haeckels Kulturarbeit*, který zčásti rekapituluje a doplňuje o nové pasáže. Vyšla v roce 1919, kdy Haeckel ve věku 85 let zemřel. Kniha obsahuje předmluvu a pět kapitol, z nichž pátá je současně i závěrem.

První tři kapitoly rekapitulují v podstatě to, co již bylo obsahem předchozí Wasmannovy knihy *Ernst Haeckels Kulturarbeit*, jen třetí kapitola je poněkud rozšířena, a to o autorovu úvahu, co se má dít po prohrané první světové válce a po německé sociální revoluci, která uvrhla celé Německo do stavu rozvratu. Autor vidí jednu z hlavních příčin tohoto stavu v rozšíření Haeckelova monismu mezi německými vojáky, kteří četli jeho spis *Welträtsel* spolu se spisy Nietzscheho a jiných protikřesťanských autorů. V situaci, kdy císařský trůn je vyvrácen, nabádá autor Němce, aby se vrátili ke křesťanství, tedy ke Kristu, jehož vláda stále trvá a bude trvat na věky.²⁸

Ve čtvrté kapitole autor popisuje smutné následky vlivu monistického „osvícenství“ na dělnické kruhy. Uvádí přitom statistické údaje, které dokládají podstatný úbytek věřících mezi dělníky, četné výstupy z církve, velké rozšíření osvícenských a monistických myšlenek, ale také kulturního barbarství, které se projevuje četbou brakové literatury, pochybných knih, nebo vůbec odmítáním jakékoliv četby. Autor se ptá, co

---

²⁶ Srov. tamtéž, s. 53–54.

²⁷ Srov. E. WASMANN, *Haeckels Monismus – eine Kulturgefahr*, Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung, 1919.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 84–88.

je třeba dělat v takové situaci, a vybízí k misijní práci mezi širokými lidovými vrstvami, které je třeba opět přivést k víře.²⁹

V páté kapitole své knihy popisuje autor veřejnou přednášku jednoho profesora na univerzitě v Bonnu, v níž chtěl nahradit křesťanskou víru v posmrtný život vírou monistickou, která spočívá v tom, že mrtví budou dále žít ve vzpomínkách živých. Autor ukazuje ubohost takové víry, která je nesrovnatelná s pravou vírou křesťanů a zcela zklamala profesorovy posluchače.³⁰

ZÁVĚR

Ačkoli od Wasmannovy vědecké a publikační činnosti uplynulo již více než sto let, jeho pojetí evoluce se ukázalo v dlouhodobém horizontu stále platné: materiální otázky jsou vlastní doménou přírodní vědy, zatímco duchovní otázky jsou od materiálních kvalitativně odlišné a jsou předmětem náboženského bádání. To bylo ostatně i oficiálně uznáno jako katolická nauka o otázce evoluce, jak ji krátce formuloval papež Pius XII. v encyklice *Humani generis* (1950) a obsírněji papež Jan Pavel II. ve svém prohlášení k Papežské akademii věd „Pravda nemůže odporovat pravdě“ (1996).³¹

Zkoumání Wasmannovy vědecké a publikační činnosti potvrdilo hypotézu prof. C. V. Pospíšila, že Erich Wasmann, rakouský kněz-jezuita a biolog, byl rozhodným zastáncem platnosti evoluční teorie v biologii, ačkoliv nebyl darwinistou a Darwinovo pojetí přirozeného výběru jako hlavního motoru evoluce kritizoval. Pokud jde o rozšíření evoluční teorie i na člověka, Wasmann zůstává otevřený této možnosti, pokud jde o evoluci tělesné stránky člověka a pokud paleontologické nálezy tuto evoluci potvrdí, což se ovšem v jeho době nestalo. Wasmann zdůrazňuje podstatný rozdíl mezi zvířetem a člověkem v duševní a duchovní oblasti, který nelze překlenout pouhou evolucí, ale který vyžaduje ontologický skok, což je plně ve shodě se současnou katolickou antropologií.

---

²⁹ Srov. tamtéž, s. 89–100.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 101–111.

³¹ Srov. LUSTIG, „Erich Wasmann, Ernst Haeckel, and the Limits of Science,“ s. 257.

Erich Wasmann and His Contribution to the Theory of Evolution

Keywords: Erich Wasmann; Ernst Haeckel; Evolution; Descendant Theory; the Origin of Man; Darwinism; Monism

Abstract: The aim of this paper is to examine the life and work of the Austrian priest, Jesuit and biologist Erich Wasmann (1859–1931) and specifically his contribution to a deeper understanding of the theory of evolution and its reception by Catholic theology. The biography of the person of Erich Wasmann is presented first, followed by his work, biological research, concept of evolution, the possibility of its application to man, its philosophical and sociological consequences and the controversies between Erich Wasmann and Ernst Haeckel, a protagonist of monism and materialism, are described. In conclusion it is argued that Wasmann was a resolute supporter of biological evolution, and also open to the possibility of its extension to man, as far as it concerns the evolution of the human body, if this would be confirmed by paleontological findings. He emphasized, however, the essential differences between man and animals in the mental and spiritual region that could not be spanned by evolution, but which would require a certain ontological leap, as it has been recognised by contemporary theological anthropology.

Dr. Ing. Eduard Krumpolc, CSc., Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
eduard.krumpolc@upol.cz